

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грозан Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач Кіровоградського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: формування дослідницької компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

УДК 37 (09) (477)

КЛИМЕНКО Юлія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
e-mail: klymenkoudpu@gmail.com

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ РАДІОГАЗЕТ ЯК ОСНОВНОЇ ФОРМИ РАДІОМОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЮ МОВОЮ ЕСПЕРАНТО (1927–1937 рр.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Своєю багаторічною історією есперанто – і як мова, і як рух її прихильників – підтвердив право претендувати на роль соціально-культурного феномену, універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі. Есперанто (есп. *esperanto* – «що сподівається») – міжнародна мова, створена польським лікарем і поліглотом Людовиком Лазарем Заменгофом в 1887 р. на основі поширених європейських мов, інтернаціональної лексики. Вживається есперанто в міжнародному спілкуванні, має на меті створення прямих і рівних можливостей для кожної людини в міжнародних відносинах.

На фоні світового есперанто-руху відбувалося становлення та розвиток означеного соціально-культурного феномену в Україні. Про масштаби розвитку вітчизняного есперанто-руху свідчать статистичні дані. станом на кінець 20-х років ХХ ст. Спілка есперантистів Радянських республік нараховувала 10 000 членів. До 1934 р. було видано більше 200 книг мовою есперанто. Великими тиражами здійснювалося видання підручників, навчальних посібників, словників, періодичних видань і т.п. [17].

Проте в контексті репресивних подій починаючи з середини 30-х років ХХ ст. есперанто в СРСР оголосили «мовою дрібної буржуазії і космополітів». У 1937 р. було видано спеціальну закриту інструкцію ЦК КПРС, котра забороняла згадувати есперанто у позитивному контексті. Есперанто було проголошено «мовою шпигунів» – з тих пір і з'явилися такі ярлики, як «есперанто – мова мертва, штучна» тощо. За надуманим приводом НКВС було заарештовано і розстріляно багатьох відомих діячів есперанто-руху. Тільки майже після 20-річної перерви в нашій країні було відроджено есперанто-рух [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти есперанто руху як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену знайшли відображення у працях Є.Бокарева, Ю.Дмитрієвської-Нільсон, Д.Власова, Б.Колкера, А.Королевича, А.Короля, С.Кузнецова, Д.Лук'янець, Г.Махоріна, А.Мельникова та ін. Проте слід зазначити, що більшість з наукових праць тільки побічно стосуються досліджуваної теми, мають фрагментарний характер, вимагають всебічного аналізу, перевірки і зіставлення фактів, об'єктивного і неупередженого висвітлення.

Мета статті – висвітлити історію створення радіогазет як основної форми радіомовлення міжнародною мовою есперанто у 1927–1937 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Цікавою сторінкою у розвитку есперанто-руху є радіомовлення міжнародною мовою, що набуло різних форм у 20-ті – середині 30-х рр. ХХ ст. Есперантисти звернули увагу на радіотелефонію, проголосивши «спорідненість» між нею і міжнародною мовою як засобами, що сприяють процесу інтернаціоналізації всіх сфер суспільного життя. У зв'язку з цим одним із основних завдань есперанто-руху стала поляризація проекту Л. Заменгофа серед радистів і радіоаматорів і, навпаки, радіоаматорства серед есперантистів.

Перша в світі радіопередача мовою есперанто була передана 19 червня 1922 р. зі станції WJZ в Нью-Йорку (США, штат Нью-Джерсі). Згодом експериментальний досвід мовлення міжнародною мовою продовжили радіостанції Лондона (1922), Москви, Монреалю і Ріо-де-Жанейро (всі – в 1923 р.), а в 1924 р. есперантська мова вже звучала в пражському, женецькому і гельсінському радіо-ефірі [20, с. 349].

В СРСР перша *радіо-передача* з використанням міжнародної мови відбулась 25

квітня 1923 р. з ініціативи Народного комісаріату пошти і телеграфів РРФСР [6, с. 5].

Успішно передавши два радіозвернення, ЦК СЕРК звернувся і до іншого жанру, який ставав в цей час досить популярним, – *радіоконцерт*. Перший радіоконцерт відбувся 17 вересня 1922 р., а з вересня 1923 р. вони стали відбуватися регулярно [7, с. 18]. 25 листопада 1923 р. з московської Центральної радіотелефонної станції члени СЕРК передали перший в світі есперантський радіоконцерт. Радіоаматори були заздалегідь повідомлені через пресу, що привернуло до нього широку увагу. Наприклад, у Полтаві приміщення радіотелефонної станції не змогло вмістити всіх бажаючих. «Занадто великою була спокуса в аудиторії. Довелося передавати слуховий апарат слухачам по черзі», – розповідала про це полтавська газета «Голос труда», рекомендуючи місцевим радистам придбати підсилювач і рупор, як у їхніх колег в Москві, Києві та інших великих містах [9, с. 3]. Отримавши позитивні відгуки есперантисти запланували й інші художні передачі: «Вечір з творів Дем'яна Бедного» і «Вечір байок Крилова» [2, с. 10–12].

За рік радянські радіостанції організували не менше семи передач міжнародною мовою, спрямованих переважно на іноземних радіоаматорів – робітників і селян. Таким шляхом було започатковано практичне застосування есперанто для пропаганди радянських цінностей, ідеї світової революції, що стало першим серйозним успіхом діяльності СЕРК, спрямованої в державних інтересах [6, с. 233–234]. Починаючи з 30 квітня 1924 р. радіо-мовлення міжнародною мовою набуло регулярного характеру: кожне останнє число місяця, а з липня два рази на місяць, на станції імені Комінтерну проводилися радіоконцерти або літературні вечори, читалися лекції і доповіді [1, с. 1; 23, с. 2].

Завдяки їх зусиллям, з початку 1924 р. есперантські концерти, доповіді та навіть рекламні повідомлення передавали радіостанції Праги, Женеви, Лондона, Борнмута (Англія), Нью-Джерсі, Філадельфії, Клівленда (США) і Вікторії (Канада) [14, с. 12; 8, с. 1].

Після перших успіхів, есперантисти Радянського Союзу та інших країн прийшли до розуміння того, що радіомовлення можна використовувати не тільки як засіб зв'язку між слухачами, які володіють міжнародною мовою, а й для популяризації її серед населення. Організація *радіо-уроків* стала розглядатися як одне з важливих завдань всього есперанто-руху. Перший есперантський радіо-курс в СРСР стартував 6 лютого 1925 р. після того, як керівництву СЕРК вдалося зацікавити міжнародною мовою Московську губернську раду професійних спілок, яка мала власну радіостанцію [23, с. 2].

Регулярне мовлення міжнародною мовою як в СРСР, так і в світі в цілому надавало його активістам впевненості в тому, що радіо неминуче переплітається з есперанто. Загалом у 20–30-х рр. ХХ ст. есперантська мова звучала в ефірі більше 80 радіостанцій світу [4, с. 241].

У другій половині 20-х – середині 30-х рр. ХХ ст. радіомовлення мовою есперанто почало розвиватися з новою силою. Основною причиною цього стало те, що з червня 1925 р. згідно з постановою ЦК РКП(б) «Радиоагитация», керівництво радіоагитацією було покладено на Народні комісаріати освіти [5, с. 80], які розглядали цю мову як серйозний засіб міжнародної пропаганди. Тому в ці роки в системі мовних програм, які виконували інформаційно-пропагандистські завдання, міцне місце зайняли есперантські передачі, придбавши популярну в СРСР форму *радіогазети*.

Із середини 1920-х рр. в різних містах СРСР з'явилися нові радіостанції, редакції яких відразу ж установили зв'язок з есперантистами. У Харкові в 1926 р., незабаром після відкриття станції «Радіопередача», культвідділ Харківської обласної ради професійних спілок за допомогою місцевого відділення Союзу есперантистів радянських країн (СЕРК) організував радіо-курс есперанто, розрахований на робочих, головним чином робкорів (робітничих кореспондентів), а також службовців, народних вчителів і учнів. Він включав уроки (10-15 хв.), лекції російською мовою з питань практики, теорії й історії міжнародної мови (10-15 хв.) та інформаційні повідомлення (4-5 хв.). Згодом керівництво станції, яке «ставилося до курсу вкрай доброзичливо», збільшило час цієї передачі з півгодини до 45 хвилин. Заняття проходили протягом шести місяців і закінчилися в березні 1927 р. [11, с. 196].

Восени 1927 р. за прикладом «Радіопередачі» з'явилася ще одна Зарківська радіостанція, яка належала Народному комісаріату освіти УСРР. На відміну від занять, організованих профспілковою радіостанцією, новий радіо-курс есперанто передавався українською мовою, хоча і був заснований відповідно до російськомовного підручника есперанто С. Рубльова [10], наявність якого було обов'язковою для кожного зареєстрованого слухача. Крім того, використовувалися прийоми заочного навчання: за невелику плату студенти «радіоуніверситету» могли надсилати для виправлення письмові роботи. Такі заходи, на думку організаторів, гарантували «більш-менш усталений склад слухачів і продуктивність курсу», якому передували п'ять ознайомлювальних лекцій про основи міжнародної мови [24, с. 11]. Радіо-уроки (30 занять по 25 хвилин протягом 5 місяців) не спричинили великого інтересу у місцевої

аудиторії – кількість зареєстрованих слухачів склала 73. Незважаючи на це, редакція української літературно-музично-мистецької газети «Ефір», що передавалася з тієї ж станції, звернула увагу на міжнародну мову і запропонувала місцевим есперантистам час від часу організувати есперантомовні номери «Ефіру» [13, с. 44].

Перший такий номер від 2 жовтня 1927 р. включав вступ українською мовою та мовою есперанто, статті «Українська післяжовтнева література» і «Українське післяжовтнєве мистецтво», переклади оповідань М.Хвильового і В.Підмогильного, а також віршів В. Еллан-Блакитного, М.Рильського, М. Семенка, П.Тичини та інших. Між декламаціями звучали музичні твори Ф.Козицького, Л.Лісовського і Б.Новосадського. Приблизно за місяць до виходу радіогазети есперантисти розіслали анонси у міжнародні есперантські періодичні видання, а за тиждень помістили оголошення у всіх харківських газетах, забезпечивши тим самим широку аудиторію [12, с. 44].

20 листопада 1927 р. відбувся другий есперантський номер «Ефіру», приурочений до 10-річної річниці жовтневої революції. Третій номер, присвячений українській літературі, був переданий 8 січня 1928 р. станцією Народного комісаріату пошти і телеграфу [18, с. 45].

3 початку листопада 1929 р. станція «Радіо-Харків» почала вести щоденні програми міжнародною мовою. За перші чотири місяці було передано 60 коротких повідомлень і оглядів, більша половина з яких присвячена антирелігійному руху в СРСР, особливо в Україні. Наприклад, у грудні 1929 р. на основі публікацій у місцевій пресі була підготовлена «християнська» інформаційна добірка про закриття церков, «зняття дзвонів для цілей індустріалізації» і т.п. [21, с. 60–61].

Таким чином, за 5 років харківські активісти домоглися значного прогресу в розвитку есперантського радіомовлення – навчальні курси, регулярні культурно-просвітницькі та агітаційно-пропагандистські передачі (зокрема радіогазета), що знайшли слухачів у різних країнах, сприяли не лише офіційному поширенню ідеологічно значимої інформації, але й популяризації міжнародної мови.

З кожним роком в СРСР мережа радіогазет неухильно поширювалася: до середини 1928 р. їх кількість досягла 80, а до 1930 р. – близько 300 [5, с. 64]. Одночасно збільшувалась і кількість радіогазет мовою есперанто, які, зазвичай, включали лекції і доповіді про цю мову та радіоуроки.

Так, 2 вересня 1927 р. в ефірі Київської радіостанції відбулася есперантська доповідь, після якої було прийнято рішення організувати радіо-курс міжнародної мови. У свою чергу,

популярність есперантських уроків спонукала Радіо-секцію культвідділу місцевої ради профспілок заснувати «Есперанто-радіо-бюлетень», перший номер якого відбувся 19 листопада 1928 р. Наступні випуски цієї радіогазети передавалися протягом півгодини один раз на тиждень. В основному в ній висвітлювалися питання есперантизму, робився огляд соціалістичної есперанто-періодики, а у відділі «Наше листування» зачитувалися листи робкорів-есперантистів [3, с. 343]. Спеціальний номер був присвячений перевиборам міської ради. Навчальний курс з міжнародної мови викликав живий інтерес до нього у місцевих радіослухачів – досить часто редакція бюлетеня отримувала листи такого змісту: «Есперанто-передачі раз на тиждень нас не задовольняють. Вони тільки розпалюють нас, стимулюють до вивчення» [5, с. 343]. Великий обсяг матеріалу змусив есперантистів просити збільшити час передачі на 10-15 хвилин [3, с. 343].

В Україні роботу над радіо-курсом і радіогазетою за участю місцевої організації СЕРК, крім Київського, розпочав і Одеський радіоцентр. Тільки у 1930 р. міжнародною мовою ним було передано 11 номерів «Есперанто-радіо-бюлетенів», а також 3 концерти, 1 лекцію з історії революційного руху і ряд доповідей різної тематики (9 – політичної, 3 – антирелігійної і 1 – антимілітаристської) [15, с. 13].

На початку 1933 р. донбаські есперантисти, які вже мали досвід організації радіо-уроків у 1929 р. і щотижневих програм у 1930 р. [19, с. 75], опублікували повідомлення про підготовку радіогазети для юних есперантистів «Esperanto-pionero» («Есперанто-піонер»), головна тема якої – «життя і боротьба радянських дітей». Передавати її планувалося двічі на місяць протягом півгодини з радіостанції міста Сталіно [25, с. 9].

В СРСР радіопередачі мовою есперанто проводилися до 1937 р. Як відзначалося в єдиному номері бюлетеня СЕРК за 1936 р., «...Ленінградський і Мінський Радіоцентри не перестали робити есперантські передачі» [22, с. 7], що, ймовірно, свідчить про закриття всіх програм міжнародною мовою на інших радянських станціях. Повне ж припинення есперантського мовлення відбулося в другій половині січня 1937 р., коли керівництво Всесоюзного комітету з радіофікації і радіомовлення при Раді народних комісарів СРСР оголосило про «ліквідацію есперанто-передач» [4, с. 250].

Здивовані тим, що трапилося, есперантисти спробували переконати Всесоюзний радіокомітет змінити прийняте ним рішення або хоча б пояснити його причини, що, однак, не принесло результатів – подальша доля есперанто-руху вже була вирішена. Арешти українських

есперантистів у 1936 р. поклали початок тривалому судовому процесу над керівниками СЕРК, що проходив у 1937–1938 рр. і який призвів до розгрому цієї організації і заборони на використання проекту Л.Заменгофа радянськими засобами масової інформації [4, с. 140–150].

Таким чином, «союз есперанто і радіо» проіснував в СРСР майже 14 років – з 25 квітня 1923 р. до першої половини січня 1937 р. У цей період міжнародна мова звучала в ефірі радіостанцій більш ніж 10 мільйонів чотирьох союзних республік – України, Росії, Білорусії і Закавказької федерації. Радіогазети, радіоконцерти та інші інформаційні і художні програми мовою есперанто стали гарним доповненням до «есперкорівського листування», яке в цей період набуло стрімкого розвитку.

Завдяки співпраці СЕРК з радіоцентрами, у повідомлень радянських і іноземних робкорів-есперантистів з'явився ще один канал для поширення, який за територіальним охопленням перевершував всі інші: друковані видання, стінгазети і виступи перед аудиторією. Крім стратегічної ролі, радянські передачі міжнародною мовою також відігравали важливу роль у популяризації та розвитку цього лінгвістичного проекту – особливо якщо враховувати той факт, що радіомовлення було єдиною можливістю використовувати його в усній масовій комунікації.

Необхідно відзначити, що проект Л. Заменгофа був не єдиною штучною мовою, яка в 1920-1930-і рр. використовувалася радистами. Зокрема, прихильники реформованого есперанто – ідо – прагнули також налагодити співпрацю з радіостанціями різних країн. Так, на Першому міжнародному конгресі радіоаматорів, що проходив у Парижі в квітні 1925 р. мова ідо, поряд з англійською мовою і есперанто, була запропонована як міжнародна мова радіотелефонії [16, с. 7].

Висновки і перспективи подальших розвідок напруму. Відомості про те, що в 20–30-і рр. ХХ ст. в ряді країн радіомовлення велось штучними мовами є одним із свідчень тієї натхненності, яку, відчуваючи розпочате формування світового інформаційного простору, переживали радисти і радіоаматори того часу. Їх прагнення до експериментів в галузі поширення інформації в глобальному масштабі, ставши опорою бажанням прихильників есперанто увести цю мову в ужиток сучасного їм суспільства, спричинило появу в 20-х рр. ХХ ст. незвичайного інформаційного продукту – повідомлення допоміжною мовою, адресованого абсолютно різномірній і «розпорошеній» по світу аудиторії. Транслявання таких повідомлень називають одним із найбільш значних досягнень есперантистів за всю історію їх громадського руху.

Як відомо, будь-який розвиток має витoki, передумови, але коли він опирається на традицію, то враз здобуває могутнє культурне підґрунтя. Вітчизняний есперанто-рух має історичний досвід існування, він не є абсолютно новим явищем українського соціуму, його сучасний розвиток опирається на знання історичних, історико-педагогічних уроків минулого.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Тому більш детального вивчення потребує історія створення та розвитку тих міжнародних мов, які залишили помітний слід в історії вітчизняної та зарубіжної інтерлінгвістики, насамперед – мови «есперанто», яка, на думку багатьох дослідників, теоретиків та практиків, була і залишається універсальним засобом міжкультурного діалогу та людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Викжа. Радиотелефония и эсперанто / Викжа // Бюллетень ЦК СЭСС. – 1924. – № 15. – С. 1.
2. Викжа. Эсперанто-радио передачи / Викжа // Бюллетень ЦК СЭСС. – 1924. – № 1 (14). – С. 10–12.
3. Виктор-Чехович Д. Говорит Киев... / Д. Виктор-Чехович, Б. Эггерс // Международный язык. – 1929. – № 6. – С. 343.
4. Власов Д. В. Эсперанто: полвека цензуры : развитие эсперанто-движения и его журналистики в условиях цензуры в Российской империи и СССР (1887-1938 гг.) : монография / Д. В. Власов. – Москва : Импрэто, 2011. – 181 с.
5. Горяева Т. М. Радио России. Политический контроль радиовещания в 1920-х – начале 1930-х годов. Документированная история / Т. М. Горяева. – М. : «РОССПЭН», 2000. – 175 с.
6. Краткая радио-эсперанто хронология // Международный язык. – 1926. – № 8 (34). – С. 5.
7. Радиожурналистика: учебник / Под ред. А. А. Шереля. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 480 с.
8. Радиотелефония и эсперанто // Бюллетень ЦК СЭСС. – 1924. – № 15. – С. 1.
9. Рогозовский Г. Радио-концерт / Г. Рогозовский // Голос труда. – 1923. – № 270 (1011). – С. 3.
10. Рублёв С. Г. Кружок эсперанто: практическое пособие для групповых занятий / Рублёв. – М., 1927. – 60 с.
11. Спиридович Е. Радио-курс эсперанто / Е. Спиридович // Известия ЦК СЭСС. – 1927. – № 5–6. – С. 196.
12. Филиппов Г. Наша работа в эфире / Г. Филиппов // Известия ЦК СЭСР. – 1928. – № 1–2. – С. 44.
13. Филиппов Г. Опыт харьковских радио-курсов эсперанто / Г. Филиппов // Известия ЦК СЭСР. – 1928. – № 7–8. – С. 224–227.
14. Франк Г. Значение международного языка эсперанто для радиотелефонии / Г. Франк // Эсперантист Востока. 1924. – № 1. – С. 12.
15. Холм Н. Радио-эсперанто / Н. Холм // Bulteno de CK SEU. – 1931. – № 2. – С. 13.

16. Эсперанто – международный язык радиоловителей // Советский эсперантист. – 1925. – № 7. – С. 7.
17. Эсперанто [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://uk.wikipedia.org/wiki/Universala_Esperanto-Asocio
18. Fillipov G. Esperanto en la etero / G. Fillipov // Bulteno de CK SEU. – 1928. – № 5–6. – С. 44–47.
19. Jurgenson A. Radio-kurso – ĵurnala diskuto pri Esperanto / A. Jurgenson // Bulteno de CK SEU. – 1929. – № 5. – С. 75.
20. Lappena I. Uzo por praktikaj celoj / I. Lappena // Esperanto en perspektivo. London, Rotterdam, 1974. – 844 р.
21. Por ateismo per radio kaj Esperanto // Bulteno de CK SEU. – 1930. – № 3–4. – С. 60–61.
22. Radio regule disaŭdigas en esperanto // Sur Posteno Klasbatala. – 1936. – № 1–2. – С. 7. 32
23. Radio-kroniko Sovetlanda // Радиолюбитель. – 1924. – № 4. – С. 2.
24. Takanto A. Радио-университет эсперанто на дому / A. Takanto // Бюллетень (Официальная часть «Известий ЦК СЭСР»). – 1927. – № 1–2. – С. 11.
25. Volgin V. Pionira radio-gazeto / V. Volgin // Sur Posteno. – 1933. – № 1. – С. 9.

BIBLIOGRAFIYA

1. Vykzha. Radyotelefonya u эсперанто / Vykzha // Biulleten TsK SЭSS. – 1924. – № 15. – С. 1.
2. Vykzha. Эсперанто-радио передачы / Vykzha // Biulleten TsK SЭSS. – 1924. – № 1 (14). – С. 10–12.
3. Vyktorov-Chekhovych D. Novoryt Kyev... / D. Vyktorov-Chekhovych, B. Эhhers // Mezhdunarodnyi yazyk. – 1929. – № 6. – С. 343.
4. Vlasov D. V. Эсперанто: polveka tsenzury : razvytye эсперанто-dvyzheniya u eho zhurnalistyky v usloviyakh tsenzury v Rossyiskoi ymperyuy u SSSR (1887-1938 hh.) : monohrafiya / D. V. Vlasov. – Moskva : Ympэto, 2011. – 181 s.
5. Horiaeva T. M. Radio Rossyy. Polytycheskyi kontrol radyoveshchaniya v 1920-kh – nachale 1930-kh hodov. Dokumentyrovannaia ystoriya / T. M. Horiaeva. – M. : «ROSSPЭN», 2000. – 175 s.
6. Kratkaiа radio-эсперанто khronohyia // Mezhdunarodnyi yazyk. – 1926. – № 8 (34). – С. 5.
7. Radyozhurnalistyka: uchebnyk / Pod red. A. A. Sherelia. – M. : Yzd-vo MHU, 2000. – 480 s.
8. Radyotelefonya u эсперанто // Biulleten TsK SЭSS. – 1924. – № 15. – С. 1.
9. Rohozovskiy H. Radio-kontsert / H. Rohozovskiy // Holos truda. – 1923. – № 270 (1011). – С. 3.
10. Rublэv S. H. Kruzhoz эсперанто: praktycheskoe posobyе dlia hrupnovыkh zaniaty / Rublэv. – M., 1927. – 60 s.
11. Spyrydovych E. Radio-kurs эсперанто / E. Spyrydovych // Yzvestiya TsK SЭSS. – 1927. – № 5–6. – С. 196.

12. Fylyppov H. Nasha rabota v эfyre / H. Fylyppov // Yzvestiya TsK SЭSR. – 1928. – № 1–2. – С. 44.
13. Fylyppov H. Oпыt kharkovskyykh radyo-kursov эсперанто / H. Fylyppov // Yzvestiya TsK SЭSR. – 1928. – № 7–8. – С. 224–227.
14. Frank H. Znachenye mezhdunarodnoho yazyka эсперанто dlia radyotelefony / H. Frank // Эсперантист Vostoka. 1924. – № 1. – С. 12.
15. Kholm N. Radio-эсперанто / N. Kholm // Bulteno de CK SEU. – 1931. – № 2. – С. 13.
16. Эсперанто – mezhdunarodnyi yazyk radyoliubytelei // Sovetskiy эсперантист. – 1925. – № 7. – С. 7.
17. Эсперанто [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://uk.wikipedia.org/wiki/Universala_Esperanto-Asocio
18. Fillipov G. Esperanto en la etero / G. Fillipov // Bulteno de CK SEU. – 1928. – № 5–6. – С. 44–47.
19. Jurgenson A. Radio-kurso – ĵurnala diskuto pri Esperanto / A. Jurgenson // Bulteno de CK SEU. – 1929. – № 5. – С. 75.
20. Lappena I. Uzo por praktikaj celoj / I. Lappena // Esperanto en perspektivo. London, Rotterdam, 1974. – 844 r.
21. Por ateismo per radio kaj Esperanto // Bulteno de CK SEU. – 1930. – № 3–4. – С. 60–61.
22. Radio regule disaŭdigas en esperanto // Sur Posteno Klasbatala. – 1936. – № 1–2. – С. 7. –32.
23. Radio-kroniko Sovetlanda // Radyoliubitel. – 1924. – № 4. – С. 2.
24. Takanto A. Radio-unyversytet эсперанто на дому / A. Takanto // Biulleten (Ofytsyalnaia chast «Yzvestyi TsK SЭSR»). – 1927. – № 1–2. – С. 11.
25. Volgin V. Pionira radio-gazeto / V. Volgin // Sur Posteno. – 1933. – № 1. – С. 9.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Klymenko Yulia Anatoliyivna – Ph.D., Associate Professor Department of Social Education and Social Work Uman State Pedagogical University named PavloTychyna.

Circle of scientific interests: development of the Esperanto-movement in Ukraine (end of XIX – 30-ies of XX century)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Клименко Юлія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: Розвиток есперанто-руху в Україні (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)